

Greità
PAGALBA
MOKINIUI

5
KLASEI

AUKSÈ
PUKINSKIENÈ

LIETUVIŲ KALBOS
UŽDUOTYS

ŠVIESA

TURINYS

ĮVADAS 3

FONETIKA IR RAŠYBA 4

1. TRUMPŪJŲ IR ILGŪJŲ BALSŪ, MIŠRIŪJŲ DVIGARSIŲ SU *i, u* RAŠYBA 4
2. *e* IR *ia* RAŠYMAS LIETUVIŠKŲ ŽODŽIŲ KAMIENE 10
3. PRIEBALSŪ SUSKARDĖJIMAS, SUDUSLĖJIMAS, SUSILIEJIMAS. *j* RAŠYBA 15

MORFOLOGIJA IR RAŠYBA 22

1. DIDŽIŪJŲ RAIDŽIŲ RAŠYMAS. SUDĖTINIŲ PAVADINIMŲ RAŠYBOS YPATUMAI 22
2. DAIKTAVARDŽIŲ IR BŪDVARĐŽIŲ GALŪNIŲ RAŠYBA 28
3. PRIEŠDĖLINIŲ IR PRIESAGINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ IR BŪDVARĐŽIŲ RAŠYBA 34
4. BŪDVARĐŽIŲ LAIPSNIAI. ĮVARDŽIUOTINIŲ BŪDVARĐŽIŲ RAŠYBA 40
5. ĮVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS IR RAŠYBA 47
6. SKAITVARDŽIŲ LINKSNIAVIMAS IR RAŠYBA 53

SINTAKSĖ IR SKYRYBA 60

1. SKYRYBOS ŽENKLAI SAKINIO GALE. VIENTISINIS SAKINYS. SAKINIO GRAMATINIS CENTRAS 60
2. ANTRININKĖS SAKINIO DALYS. VIENARŪŠIŲ SAKINIO DALIŲ SKYRYBA 67
3. ELEMENTARŪS KREIPINIO SKYRYBOS ATVEJAI 73

ĮVADAS

Leidinio paskirtis – padėti mokiniams pagilinti ir įtvirtinti lietuvių kalbos žinias ir įgūdžius. Leidinys parengtas atsižvelgiant į penktokams sudėtingiausias fonetikos, žodžių sandaros, morfologijos ir sintaksės temas ir gali būti taikomas su įvairiais vadovėliais. Kiekviena tema sudaryta remiantis neuroedukologų rekomendacijomis, kaip suaktyvinti mokinių mąstymą ir išlaikyti susidomėjimą mokymosi objektu. Taip siekiama sudaryti sąlygas visiems mokiniams pagerinti savo mokymosi rezultatus.

Kiekvienos temos pradžioje atkreipiamas mokinių dėmesys į tai, **KAS SVARBU** (žinios, sąvokos, taisyklės), ir paaiškinama, **KODĖL SVARBU** (remiantis visuotine patirtimi nurodomi ir aktualizuojami svarbiausi kompleksiniai gebėjimai).

ATIDŽIAI PERSKAITYKITE – šioje dalyje glaustai ir vaizdžiai pateikiamos, primenamos svarbiausios teorinės žinios, prie jų mokiniai visada gali grįžti atlikdami užduotis.

PASIMOKYKITE IŠ PAVYZDŽIO – sudėtinė užduotis, atitinkanti kompleksinę gebėjimą, pavyzdys (su integruotomis strategijomis), kaip atlikti užduotis.

PASIPRAKTIKUOKITE – užduotys, skiriamos savarankiškam darbui, padės mokiniams susiformuoti, pagilinti, patobulinti reikalingus gebėjimus (su pagalba, patarimais, priminimais, nuorodomis). Galimi užduočių atsakymai teikiami leidyklos „Šviesa“ svetainėje (www.sviesa.lt) prie leidinio anotacijos.

PAKARTOKITE – tarpinis įsivertinimas. Tai faktinių, procedūrinių, konceptualiųjų žinių apžvalga. Mokinys įsivertina pats (*atpažįstu, gebu analizuoti ir pateikti pavyzdžių; suprantu, bet ne visada atpažįstu; nesuprantu*). Jeigu jaučiasi viską supratęs, siūloma atlikti įsivertinimo užduotį. Jeigu suprato tik iš dalies arba mano, kad nieko neišmoko, siūloma dar kartą panagrinėti taisykles, jas pagrįsti pavyzdžiais ir pakartotinai atlikti užduotis.

PASITIKRINKITE – dalyko žinių, gebėjimų patikrinimas, santrauka, mokėjimo mokytis įsivertinimas ir grįžtamasis ryšys. Ši sudėtinė užduotis jau gali būti vertinama pažymiu, tam pateikiama lentelė su nurodytu galimų surinkti taškų skaičiumi ir pažymiais, pasiekimų lygiais.

PASVARSTYKITE – pakartotų, išminktų dalykų apsvarstymas, jų pritaikymas.

Kiekvieno skyriaus gale yra patikrinamasis testas **APIBENDRINKITE** su grįžtamuoju ryšiu ir įsivertinimu, nurodomi šaltiniai, kur mokinys gali pasimokyti papildomai. Leidinio pabaigoje – kompleksinis apibendrinamasis testas **PASITIKRINKITE, KO IŠMOKOTE PER MOKSLO METUS**.

Tikiuosi, kad šis leidinys bus puikus lietuvių kalbos korepetitorius – mokinių ir mokytojų pagalbinkas. Linkiu sėkmės!

Auksė Pukinskienė

FONETIKA IR RAŠYBA

1. TRUMPŲJŲ IR ILGŲJŲ BALSŲ, MIŠRIŲJŲ DVIGARSIŲ SU *i, u* RAŠYBA

KAS SVARBU?

Mokėti trumpųjų ir ilgųjų balsių tarimo ir rašybos taisykles.

KODĖL SVARBU?

Nuo balsio ilgumo dažnai priklauso ir žodžio reikšmė. Jei netaisyklingai ištarsite garsą ar parašysite raidę, kiti gali jūsų nesuprasti (palyginkite: *burtininkė būrė* ir *laivo burė*, *adatos dūris* ir *medinės durys*, *ežero gylis* ir *vabzdžio gylis*).

ATIDŽIAI PERSKAITYKITE

Taisyklė	Pavyzdžiai
Trumpieji balsiai <i>i, u</i> ir ilgieji <i>y, ū</i> paprastai rašomi taip, kaip tariami:	<i>Būti buvo ir pražuvo. Kilo, kyla ir iškyla.</i>
Iš klausos rašomi ir tie balsiai ar dvibalsiai, kurie kaitaliojasi giminiškuose žodžiuose:	<i>dužti, dūžis; sviro, svyra...</i>
Trumpieji balsiai <i>i, u</i> ir ilgieji <i>y, ū</i> tarpusavyje kaitaliojasi <ul style="list-style-type: none"> ■ pagrindinėse veiksmažodžių formose (bendratis, esamojo laiko trečiasis asmuo ir būtojo kartinio laiko trečiasis asmuo): ■ bendrašakniuose veiksmažodžiuose: ■ bendrašakniuose išiktukuose: ■ veiksmažodžiuose ir iš jų sudarytuose daiktavardžiuose: ■ būdvardžiuose ir iš jų sudarytuose daiktavardžiuose: 	<i>gyti, gyja, gijo; būti, būna, buvo...</i> <i>rišti – ryšėti, kuria – kūrėna...</i> <i>gribšt – grybšt, trukt – trūkt...</i> <i>bristi – brydė, mušti – mūšis...</i> <i>gilus – gylis...</i>
Įsidėmėtina linksnių galūnių rašyba	
Vyriškosios giminės daiktavardžių ir būdvardžių daugiskaitos vardininko galūnėje rašoma <i>ū</i> , jei vienaskaitos vardininko galūnė yra <i>-us</i> : Moteriškosios giminės daiktavardžių daugiskaitos vardininko galūnėje rašoma <i>y</i> , jei vienaskaitos vardininko galūnė <i>-is</i> : Daiktavardžių vienaskaitos ir daugiskaitos vietininko galūnėse <i>-yje, -yse</i> rašoma <i>y</i> :	<i>sūnus – sūnūs, šaunus – šaunūs...</i> <i>naktis – naktys, šaknis – šaknys, mintis – mintys...</i> <i>medyje, šaknyje, valtyse, mintyse...</i>
Mišriųjų dvigarsių (<i>il, im, in, ir, ul, um, un, ur</i>) <i>i, u</i> visada tariami trumpai ir žymimi atitinkamomis raidėmis.	
Pagrindinių veiksmažodžių formų šaknyse <i>i, y</i> kaitaliojasi su mišriaisiais dvigarsiais <i>il, in, ir</i> :	<i>dilti, dyla, dilo; girti, giria, gyrė; ginti, gina, gynė...</i>
Pagrindinių veiksmažodžių formų šaknyse <i>u, ū</i> kaitaliojasi su mišriaisiais dvigarsiais <i>ul, um, ur</i> :	<i>kulti, kulia, kūlė; burti, buria, būrė; kurti, kuria, kūrė; stumti, stumia, stūmė...</i>

Tardami žodį vieną skiemenį pabrėžiame labiau nei kitus (jį ištariame stipriau, energingiau, bet nebūtinai ilgiau). Toks vieno skiemens pabrėžimas žodyje vadinamas **kirčiu**.

Pavyzdžiui: *Vaikas tuoj ausis batus*. Žodyje *ausis* pabrėžiame pirmąjį skiemenį **au-sis**. *Parau-do vaiko ausis*. Žodyje *ausis* pabrėžiame antrąjį skiemenį **au-sis**.

Išryškintas žodžio skienuo vadinamas **kirčiuotu skiemeniu**.

Jei abejojama, kurią balsę žodyje rašyti, žodį reikia pakeisti taip, kad ta balsė būtų kirčiuota: *švyturys – švyturį, sūkurys – sūkurį, dusulys – dusulį*.

Sudarant naujus žodžius dažnai keičiasi šaknies balsių ilgumas: *patvino – potvynis, sujudo – sąjūdis*.

Įsidėmėkite: norėdami išmokti taisyklingai rašyti, turite taisyklingai tarti!

PASIMOKYKITE IŠ PAVYZDŽIO

Garsiai ir raiškiai perskaitykite eilėraštį.

Juozas Erlickas

AŠ MOKU AUGTI

Kasdien vis augu ir kitų nelaukiu –
Pradėjo atsilikti broliai Grimai,
O dėdės, tetos stebisi manim vis –
Žiūrėk – toks mažas, o jau moka augti!..

Turbūt pavydi, nes neauga patys,
O kaip išmokau aš – nebeprisimenu,
Bėgioju vikriai lyg devynios katės
Ir pats perkuosi bilieta į kiną.

Kaip greitai auga greitos mano kojos –
Batukai verkia jų nebepaviję...
„Taip nesunku man augt, – net pagalvoju, –
Kodėl mama neauga, kai palyja?“

Nors pralengiau pačias ilgiausias smilgas,
Šešėlis mano auga dar greičiau –
Jis vakar vakare toks buvo ilgas,
Kad aš net jo galvos nebemačiau.

Tačiau nors ilgas, bet baikštus kaip gėlės!
Užvis labiausiai bijo jis lietaus
Ir nuo paties mažiausio debesėlio –
Tik šast į šoną, – ir nebematau.

Sakysite – su tokiu kam draugauti?
Bet kai užpuolė užvakar gaidys –
Nė žingsnio nuo manęs nepasitraukęs,
Iš pat paskutiniųjų grūmės jis.

Lietaus aš nebijau anei¹ perkūnijos –
Gaidys tik baisiai didelį vaidina...
Bet pamokinsim vienąsyk apkūlę jį:
Vaidinti nori – rodyk vištoms kiną!..

¹ *Anei (sen. svet.)* – nei, nė.

Patyrinėkite pabrauktus žodžius ir paaiškinkite, kodėl rašoma *i*, *u*, *y*, *ū*. Pateikite panašių pavyzdžių.

Peržiūrėkite lentelę ir išsiaiškinkite, kaip tokia užduotis atliktina.

Žodis	Paaiškinimas (taisyklė)	Pavyzdys
<i>žiūrėk</i>	Ilgasis balsis <i>ū</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>siūlyk</i>
<i>pavydi</i>	Ilgasis balsis <i>y</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>palydi</i>
<i>devynios</i>	Ilgasis balsis <i>y</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>septynios</i>
<i>bilietą</i>	Trumpasis balsis <i>i</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>kilimą</i>
<i>batukai</i>	Trumpasis balsis <i>u</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>ratukai</i>
<i>palyja</i>	Pagrindinių veiksmažodžių formų šaknyse kaitaliojasi <i>i</i> ir <i>y</i> (<i>lyti, lyja, lijo</i>).	<i>praryja</i> (<i>ryti, rijo</i>)
<i>smilgas</i>	Mišrusis dvigarsis <i>il</i> visada rašomas su <i>i</i> .	<i>kilpas</i>
<i>ilgas</i>	Mišrusis dvigarsis <i>il</i> visada rašomas su <i>i</i> .	<i>tiltas</i>
<i>bijo</i>	Trumpasis balsis <i>i</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>lipo</i>
<i>gaidys</i>	Ilgasis balsis <i>y</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>drugys</i>
<i>žingsnio</i>	Mišrusis dvigarsis <i>in</i> visada rašomas su <i>i</i> .	<i>linksnio</i>
<i>grūmės</i>	Pagrindinių veiksmažodžių formų šaknyse <i>ū</i> kaitaliojasi su mišriuojamu dvigarsiu <i>um</i> (<i>grumtis, grūmėsi</i>).	<i>stūmė</i> (<i>stumti</i>)
<i>perkūnijos</i>	Ilgasis balsis <i>ū</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>lakūnas</i>
<i>didelį</i>	Trumpasis balsis <i>i</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>ritinį</i>
<i>kiną</i>	Trumpasis balsis <i>i</i> paprastai rašomas taip, kaip tariamas.	<i>liną</i>

Dabar atlikite užduotis savarankiškai.

PASIPRAKTIKUOKITE

1 Įrašykite praleistas raides. (Remkitės lentele, p. 4.)

Juozas Erlickas

LIETUS. KAS JIS TOKS YRA?

Lietus – į ką jis panašus, mėg____nkim
Atspėt. Galbūt jis panašus į ylą, –
Įsm____nga žemėn taip giliai ir t____liai,
Neklausdamas, ar žemei tas pat____nka,

O gal jis panašus į ploną si____lą,
Kurs r____ša mūsų žemę prie dangaus,
Kad žemė nepak____ltų kaip Mėn____lis,
Kurį aš vakar skrendantį mačiau.

O gal jis panašus į muzikantą, –
Klaj____ną muzikantą neturt____ngą,
Stogų fortepijonais t____liai skambinantį
Melodiją rudens nesudėt____ngą,

Gal panašus lietus į abėcėlę,–
Tik tu skait____t lietaus raidžių nemoki,
Bet skaito pievoj jas nustebę gėlės...
O gal yra jis panašus į lokį?

Tu atsib____si vieną r____tą šaltą,
Nustebintas spindėjimo laukų, –
Tai nusipirkęs š____ltą baltą palatą
Lietus užm____go ten žiemos miegu...

2 Įrašykite praleistas raides (*i* arba *y*, *u* arba *ū*).

1. Atskr____do kaip sakalas, nut____pė kaip vabalas. 2. Greitas dažnai sukl____mpa, dar dažniau pasl____sta. 3. Ak____se g____ria, už akių sp____ria. 4. Geriausi dant____s tie, kurie moka liež____vį prikąsti. 5. Bado nagai aštr____s. 6. Batas – purv____no brolis. 7. Beg____lėdamas vietoje ir medis sup____va, ir žmogus praž____va. 8. B____k g____riamas, bet pats nesig____rk. 9. Sot____s piet____s pog____lio kviečia. 10. Puš____no tak____s žvėr____s pram____nė.

3 Kuriame žodyje kurią raidę – *i* ar *y* – reikia įrašyti? Nurodykite rodyklėmis.

i

pusn____je
pil____se
ž____rklės
k____lpa
laikrod____je
nakt____s (dgs.)
ž____gis
prot____ngas
melag____stė
upel____je

y

4 Kuriame žodyje kurią raidę – *u* ar *ū* – reikia įrašyti? Nurodykite rodyklėmis.

u

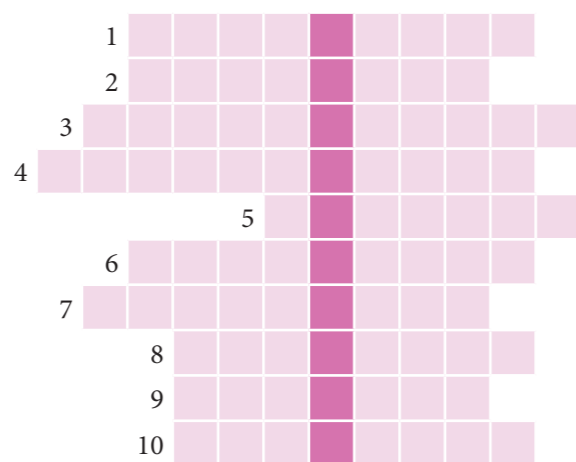
darbšt____s (dgs.)
pirm____nas
b____rzgia
b____rtai
taik____s (dgs.)
gr____delis
tr____mpas
g____lsčias
p____šėlė
p____ga

ū

5 Išspręskite kryžiažodį.

- Kvailas elgesys, darbas; kvailumas.
- Gretimas gyventojas; gretimas žmogus.
- Kalnynas, kalnų gūbrys.
- Turintis daug išminties, protingas.
- Gyvatės pavidalo vertinga žuvis.
- Trinamosios gumos gabaliukas.
- Persodintas medelis.
- Žmogus, pasižymėjęs savo darbais, žygiais, šaunumu; karžygys, herojus.
- Greitai suvokiantis, gudrus.
- Iš aukso padarytas.

Išsprendę kryžiažodį paryškintame stulpelyje perskaitysite prietaiso drabužiams lyginti pavadinimą.

PAKARTOKITE

1 Kada rašomos balsės *i, u*? Pateikite pavyzdžių.

Atpažįstu trumpuosius balsius *i, u*, gebu juos taisyklingai tarti ir rašyti juos žyminčias raides, galiu pateikti pavyzdžių.

Suprantu, kada reikia tarti trumpuosius balsius *i, u* ir rašyti juos žyminčias raides, bet atlikdamas užduotis darau klaidų.

Nesuprantu, kada reikia tarti trumpuosius balsius *i, u* ir rašyti juos žyminčias raides.

2 Kada rašomos balsės *y, ū*? Pateikite pavyzdžių.

Atpažįstu ilguosius balsius *y, ū*, gebu juos taisyklingai tarti ir rašyti juos žyminčias raides, galiu pateikti pavyzdžių.

Suprantu, kada reikia tarti ilguosius balsius *y, ū* ir rašyti juos žyminčias raides, bet atlikdamas užduotis darau klaidų.

Nesuprantu, kada reikia tarti ilguosius balsius *y, ū* ir rašyti juos žyminčias raides.

3 Kodėl reikia mokėti taisyklingai tarti ir rašyti trumpuosius ir ilguosius balsius?

Suprantu, kodėl reikia mokėti taisyklingai tarti ir rašyti trumpuosius ir ilguosius balsius, galiu tai paaiškinti.

Iš dalies suprantu, kodėl reikia mokėti taisyklingai tarti ir rašyti trumpuosius ir ilguosius balsius.

Nesuprantu, kodėl reikia mokėti taisyklingai tarti ir rašyti trumpuosius ir ilguosius balsius.

Jeigu viską supratote ir išmokote, atlikite įsivertinimo užduotį. Jei supratote tik iš dalies arba manote, kad nieko neišmokote, dar kartą panagrinėkite taisykles, jas pagrįskite pavyzdžiais ir pakartotinai atlikite 1–5 užduotis.

PASITIKRINKITE

Įrašykite praleistas raides.

Visiems penktokams ne tik įdomios, bet ir naudingos knygos:

- Astridos Lindgren „Rasmusas Klajnas“ ir „Ronja plėško duktė“ – nuotykių romanai apie drąsius ir šiek tiek išdėkčius paauglius. Šios knygos kviečia į kelionių ir pažinimo pasaulį.
- Suzanos Kulidž „Ką nuveikė Keitė“ – itin jausmingas knyga apie gyvenimo džiaugsmą. Suprasite, kaip sunkiai skatina vertinti paprasčiausią kasdienybę.
- Vytauto Račicko „Jos vardas Nippė“ – pirmoji trilogijos apie mergaitę Nippę dalis. Tai knyga apie sudėtingus šeimos narių santykius, kurie gali ir guosti, ir skaudinti.
- Gendručio Morkūno „Vasara su Katšuniu“ – linksmas nuotykių romanas apie vieno berniuko gyvenimą apvertusią pažintį su keistu padaru Katšuniu.
- Jono Biliūno „Kadikstės sapnai“, „Joniukas“, „Brisiaus galas“ – pažintis su lietuvių literatūros klasika, jautrios novelės, kurių išpūdis lieka širdyje. Jas skaitydami išmoksime svarbiausias gyvenimo pamokas.

Skiriama po 1 tašką už įrašytą raidę (23 taškai; pasikartojančių žodžių neskaičiuokite). Pasitikrinkite atsakymus, suskaičiuokite taškus, užpildykite įsivertinimo lentelę ir sužinokite rezultatus.

Lygis	Nepatenkinamas			Patenkinamas			Pagrindinis		Aukštesnysis	
Pažymys	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Taškai	1–2	3–4	5–6	7–8	9–10	11–13	14–16	17–19	20–21	22–23

PASVARSTYKITE

Kodėl priebalsiai negali būti ilgi arba trumpi? Atsakymą pagrįskite.
